

حسین تربتی

فرصت طلایی

عصر امام صادق علیه السلام از نظر اجتماعی، فرهنگی و سیاسی، فرصتی استثنایی برای ترویج فرهنگ اهل بیت علیهم السلام بود که آن حضرت نیز به خوبی از این موقعیت استفاده کرد^۱ و علوم مختلف و گوناگون را به شاگردانش تعلیم داد. از جمله مسائلی را که به بخوبی بیان و تثبیت نمود، مسئله غیبت امام مهدی علیه السلام و مسائل مربوط به مهدویت بود.

آنچه پیش رو دارید، نگاهی است به غیبت امام زمان علیه السلام در اندیشه بلند امام به حق ناطق، حضرت صادق علیه السلام.

الف. تثبیت اصل مهدویت^۲

اصل مهدویت و ظهور امامی که جهان را پسر از عدل و داد کند، از مسلمات دین اسلام و اتفاق بین همه مسلمین است. برای به وجود آمدن چنین اتفاقی، تلاشهای فراوانی توسط شخص پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و جانشینان بعد از او از جمله حضرت صادق علیه السلام انجام گرفت که به دو نمونه اشاره

۱. الارشاد، شیخ مفید، قم، مکتبه بصیرتی، ص ۲۷۱

۲. قابل ذکر است در تهیه این مقاله از کتاب «دراسات و بحوث مؤتمر الامام جعفر بن محمد الصادق علیه السلام، مجمع جهانی اهل بیت علیهم السلام، قم» بهره برده‌ایم.

می شود:

۱. ابان بن عثمان از امام صادق علیه السلام نقل نموده که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در حدیثی به علی علیه السلام فرمود: «كَانَ جَبْرِئِيلُ علیه السلام عِنْدِي أَنفَاءً وَأَخْبَرَنِي أَنَّ الْقَائِمَ الَّذِي يَخْرُجُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ فَيَمْلَأُ الْأَرْضَ عَدْلًا كَمَا مَلَأَتْ ظُلْمًا وَجَوْرًا مِنْ ذُرِّيَّتِكَ مِنْ وُلْدِ الْحُسَيْنِ^۱؛ جبرئیل علیه السلام همین الآن نزد من بود و به من خبر داد قائمی که در آخر الزمان قیام می کند و زمین را پر از عدل می کند همچنان که از ظلم و ستم پر شده، از نسل تو از فرزندان حسین علیه السلام است.»

۲. معاویه بن عمار از امام صادق علیه السلام از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل نموده که آن حضرت فرمود: «إِنَّ جَبْرِئِيلَ علیه السلام أَنَابَنِي فَأَقْرَأَنِي مِنْ رَبِّي السَّلَامَ وَقَالَ يَا مُحَمَّدُ... وَمِنْكُمْ الْقَائِمُ يُصَلِّي عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ خَلْفَةً إِذَا أَهْبَطَ اللَّهُ إِلَى الْأَرْضِ مِنْ ذُرِّيَّةِ عَلِيِّ وَفَاطِمَةَ مِنْ وُلْدِ الْحُسَيْنِ علیه السلام؛^۲ همانا جبرئیل علیه السلام نزد من آمد و سلام پروردگارم را به من رساند و فرمود: ای محمد!... قائم از شماست که عیسی بن مریم علیه السلام پشت سر او نماز می گذارد؛ آن زمانی که خداوند او را [از آسمان] به سوی زمین

فرود آورد. [او] از نسل علی و فاطمه و

از فرزندان حسین علیه السلام می باشد.»

ب. حکم منکران مهدی علیه السلام

با همه اتفافی که بین مسلمین درباره حضرت مهدی علیه السلام وجود دارد، بوده اند و هستند کسانی که گاه مسئله مهدویت و اقرار به امامت آن حضرت را انکار می کنند. حضرت صادق علیه السلام قبل از ولادت حضرت مهدی علیه السلام حکم منکران او را بیان کرده است: صفوان بن مهران از امام صادق علیه السلام نقل نموده است که آن حضرت فرمود: «مَنْ أَقْرَبَ جَمِيعِ الْأَيْمَةِ وَجَحَدَ الْمَهْدِيَّ كَانَ كَمَنْ أَقْرَبَ بِجَمِيعِ الْأَنْبِيَاءِ وَجَحَدَ مُحَمَّدًا تَبْوَتَهُ؛^۳ کسی که به همه امامان اقرار کند و مهدی را انکار کند، مانند کسی است که به همه پیامبران اقرار کند و نبوت محمد صلی الله علیه و آله را انکار کند.»

۱. الغيبة، نعمانی، تحقیق علی اکبر غفاری، تهران، مکتبه الصدوق، ج ۴، صص ۲۴۷ - ۲۴۸،

ح ۱.

۲. روضة الكافي، کلینی، تصحیح علی اکبر غفاری، بیروت، دار الاضواء، ۱۴۰۵ ق، ج ۸، ص ۴۲، ح ۱۰.

۳. کمال الدین و تمام النعمة، ترجمه منصور پهلوان، مسجد جمکران، دوم، ۱۳۸۲ ش، ج ۲، ب ۳۳، ص ۳، ح ۱.

صادق علیه السلام با توجه به فرصتی که برای او پیش آمد، بیش از امامان دیگر مسئله غیبت و طولانی بودن و سخت بودن آن را گوشزد فرموده است:

۱. غیبت حتمی است

زراره از امام صادق علیه السلام نقل کرده که فرمود: «إِنَّ لِقَائِمِ عَيْنَةِ قَبْلِ أَنْ يَقُومَ قُلْتُ وَلَمْ قَالَ إِنَّهُ يَخَافُ وَأَوْمَأَ يَدِهِ إِلَى بَطْنِهِ يَغْنِي الْقَتْلُ»^۱ به راستی برای قائم غیبتی است قبل از اینکه قیام کند. عرض کردم: چرا [غائب می شود]؟ فرمود: به خاطر ترسی که دارد. و با دستش به شکم خویش اشاره کرد؛ یعنی [به خاطر] کشته شدن. البته منظور این نیست که حضرت از مرگ ترس دارد که بر اولیای الهی چنین ترسی راه ندارد؛ بلکه ترس از این دارد که با کشته شدن او، داستان عدل جهانی و آرزوی

در روایت دیگری غیبت از امام صادق علیه السلام از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل کرده که آن حضرت فرمود: «مَنْ أَنْكَرَ الْقَائِمَ مِنْ وَوَلَدِي فِي زَمَانِ عَيْنَتِهِ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً»^۱ کسی که قائم از فرزندان مرا در زمان غیبتش انکار کند، به مرگ جاهلی می میرد. یعنی نامسلمان از دنیا می رود؛ چنانکه نشناختن امام هر زمان، طبق روایت معروف بین فریقین: «مَنْ مَاتَ وَلَمْ يَعْرِفْ إِمَامَ زَمَانِهِ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً»^۲ باعث مرگ جاهلی است.

نکته اضافه در روایت فوق، انکار آن حضرت در دوران غیبت است که دامن جمع زیادی را می گیرد؛ همانهایی که اصل ظهور و آمدن آن حضرت را قبول دارند، اما تولد و حیات و غیبت او را انکار می کنند.

ج. تاکید بر وقوع غیبت

از مسائلی که سخت تلاش شده قبل از ولادت حضرت، شیعه را برای آن آماده کنند، مسئله دوران غیبت امام زمان علیه السلام است. از شخص پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله گرفته تا امامان بعدی بر روی این مسئله تأکید نموده اند؛ اما حضرت

۱. همان، ج ۲، ب ۳۹، ص ۱۲۵، ح ۱۲.

۲. بحار الانوار، محمدباقر مجلسی، تهران، مکتبه الاسلامیه، ۱۳۹۳ ق، ج ۲۵، ص ۱۵۷، ح ۳۰. ترجمه: «کسی که بمیرد و امام زمانش را نشناخته باشد، به مرگ جاهلی مرده است.»

۳. اصول کافی، کلینی، ترجمه مصطفوی، تهران، علمیه اسلامیة، ج ۲، ص ۱۳۷، ح ۹، ص ۱۴۰، ح ۱۴۰.

همیشگی بشریت تحقق نیابد.

۲. غیبت، امتحان سنگین

مفضل بن عمر از امام صادق علیه السلام نقل کرده که آن حضرت فرمود: «أَمَّا وَاللَّهِ لَيَغَيَّبَنَّ إِمَامَكُمْ سَيْنِيًّا مِنْ دَهْرِكُمْ وَكَمْ مَخْصَنٌ حَتَّى يُقَالَ مَاتَ قَتْلَ هَلَكِ بَأَى وَادٍ سَلَكَ وَانْتَدَمَعَنَّ عَلَيْهِ هَيُؤُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَتَكْفُؤُونَ كَمَا تَكْفَأُ السُّفُنُ فِي أَمْوَاجِ الْبَحْرِ؛ به خدا سوگند! امام شما سالیانی از روزگارتان غیبت کند و حتماً مورد آزمایش واقع شوید تا آنجا که گفته شود: او مرده [یا] کشته [و یا] هلاک شده [و] به کدام وادی رفته است؟ و چشمان مؤمنان بر او بگرد و واژگون شوید، چنانکه کشتیا در امواج دریا واژگون شوند.»

«فَلَا يَنْجُوا إِلَّا مَنْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَهُ وَكَتَبَ فِي قَلْبِهِ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُ بِرُوحٍ مِنْهُ وَلَتَرْفَعَنَّ إِثْنَا عَشْرَةَ رَايَةً مُشَبَّهَةً لَا يُدْرَى أَيُّ مِنْ أَيُّ قَالَ فَبَكَيْتُ؛ و نجات نیابد [از این امتحان]، مگر کسی که خدا از او پیمان گرفته و در قلبش ایمان را نقش کرده و او را با روحی از جانب خود مؤید کرده باشد. و دوازده پرچم مشبه برافراشته شود که هیچ یک از دیگری باز شناخته

نشود. [راوی] گوید: من گریستم.»

آن‌گاه حضرت فرمود: چرا گریه می‌کنی؟ گفتم: چگونه نگریم در حالی که شما می‌گویید: دوازده پرچم مشبه که هیچ یک از دیگری باز شناخته نشود، وجود دارد. پس ما چه کنیم؟ راوی گوید: امام به پرده آفتاب که به داخل صفا تابیده بود، نگاه کرد و فرمود: ای ابا عبد الله! آیا این آفتاب را می‌بینی؟ گفتم: آری. فرمود: به خدا سوگند! امر ما از این آفتاب روشن‌تر است.^۱

هانی تمار می‌گوید: امام صادق علیه السلام فرمود: «إِنَّ لِصَاحِبِ هَذَا الْأَمْرِ غَيْبَةً الْمُتَمَسِّكَ فِيهَا بِدِينِهِ كَالْخَارِطِ لِيَلْقَتَاد... ثُمَّ قَالَ إِنَّ لِصَاحِبِ هَذَا الْأَمْرِ غَيْبَةً فَلَيْتِي اللَّهُ عَبْدٌ وَلَيْتَمَسَّكَ بِدِينِهِ؛^۲ به راستی برای صاحب این امر، غیبتی است که پایبند به آن مانند کسی است که دستش را بر روی شاخه درخت خار کشد... آن‌گاه فرمود: برای صاحب این امر غیبتی

۱. همان، ب، ۳۳، ص ۲۴، ح ۳۶؛ الغیبة، نعمانی،

صص ۱۵۱-۱۵۳، ح ۹ و ۱۰.

۲. کمال الدین و تمام النعمة، ج ۲، ص ۲۳، ح

است و بنده باید تقوای الهی پیشه سازد و متمسک به دینش باشد.»

۳. غیبت خواب را از متدینان می‌گیرد

دوران غیبت به قدری سخت و دشوار است که خواب و آرامش را از متدینان می‌گیرد و شب و روز باید ناله بکنند. حضرت صادق علیه السلام در حالی که هنوز امام مهدی علیه السلام متولد نشده، برای دوران غیبت او این چنین ناله می‌زند:

«سَيَدِي غَيْبَتِكَ نَفْتٌ رُقَادِي وَصَيِّفَتٌ عَلَيَّ
مِهَادِي وَابْتَرَّتْ مِنِّي رَاْحَةُ قُوَادِي سَيَدِي
غَيْبَتِكَ أَوْصَلَتْ مُضَابِي بِفَجَائِعِ الْآبَدِي، آقاي
من! غیبت تو خواب را از دیدگانم
رُبوده و بستم را بر من تنگ ساخته و
آسایش قلبم را از من سلب نموده
است. ای آقای من! غیبت تو اندوه مرا
به فجایع ابد پیوند داده است.»

سدیر می‌گوید: در چنین حالی که امام صادق علیه السلام را آن‌گونه دیدیم، عقل از سرمان پرید و از شدت جزع قلوبمان چاک چاک گردید... و گفتیم: ای فرزند بهترین خلایق! چشمانت گریان مباد! از چه حادثه‌ای اشکستان روان و سرشک از دیدگان ریزان است؟ حضرت صادق نفس عمیقی

کشید که بر اثر آن [غم] درونش برآمد و هراسش افزون شد، آن‌گاه فرمود:

«نَظَرْتُ فِي كِتَابِ الْجَفْرِ صَبِيحَةَ هَذَا الْيَوْمِ...
وَتَأَمَّلْتُ فِيهِ مَوْلِدَ قَائِمِنَا وَغَيْبَتَهُ وَابْطَاءَهُ وَطَوَّلَ
عُمُرَهُ وَبَلَوَى الْمُؤْمِنِينَ فِي ذَلِكَ الزَّمَانِ وَتَوَلَّدَ
الشُّكُوكَ فِي قُلُوبِهِمْ مِنْ طَوَّلِ غَيْبَتِهِ؛ صبح
امروز به کتاب جفر نگریستم... و تأمل
کردم در آن درباره میلاد قائم ما و غیبت او و
تأخیر آن و طول عمرش و گرفتاری مؤمنان
در آن زمان و پیدایش شکوک در قلوب آنها
بر اثر طول غیبتش.»^۱

گفتنی است که جفر علمی است که ابن خلدون، جرجانی و صاحب کشف الظنون به صحت آن و وجود کتاب جفر اعتراف کرده‌اند و تصریح کرده‌اند که امام صادق علیه السلام و حضرت رضا علیه السلام حوادث آینده را طبق این کتاب خبر داده‌اند و آن‌چنان که خبر داده‌اند، واقع شده است.^۲

د. نهی از انکار غیبت

حضرت صادق علیه السلام بر اصل غیبت

۱. همان، صص ۳۱-۳۴، ح ۵۰؛ اصول کافی، ج

۱، صص ۳۳۸-۳۳۹.

۲. دراسات و بحوث مؤتمر الامام جعفر بن

محمد الصادق، ص ۴۲۹.

تأکید نموده و سختی و دشواری آن را بیان کرده و از انکار آن نیز به شدت نهی نموده است.

محمد بن مسلم از امام صادق علیه السلام نقل کرده که فرمود: «إِنْ بَلَغْتُمْ عَنْ صَاحِبِ هَذَا الْأَمْرِ غَيْبَةً فَلَا تُنْكِرُوها»^۱ اگر خبر غیبت صاحب این امر (مهدی) به شما رسید، آن را انکار نکنید!

۵. پایداری بر امامت و ولایت در دوران

غیبت

طولانی بودن غیبت از یک طرف، سخت و دشوار بودن دینداری در آن دوران از طرف دیگر و وجود دشمنان، منکران، شبهات و زمینه گناه از طرف سوم، پایداری بر امامت امامان علیهم السلام را دشوار می‌سازد. به این جهات است که حضرت صادق علیه السلام بر ثبات قدم در مسیر امامت و ولایت تأکید نموده است:

۱. عبد الله بن سنان می‌گوید: من و

پدرم بر امام صادق علیه السلام وارد شدیم.

حضرت فرمود: «فَكَيْفَ أَنْتُمْ إِذَا صِرْتُمْ فِي

حَالٍ لَا تَرَوْنَ فِيهَا إِمَامًا هُدًى وَلَا عَلَمًا يَرَى وَلَا

يَنْجُوا مِنْهَا إِلَّا مَنْ دَعَا دَعَاءَ الْعَرِيقِ فَقَالَ لَهُ أَبِي

إِذَا وَقَعَ هَذَا لَيْلًا فَكَيْفَ تَصْنَعُ فَقَالَ أَمَا أَنْتَ فَلَا

تُذْرِكُهُ فَإِذَا كَانَ ذَلِكَ فَتَمَسَّكُوا بِمَا فِي أَيْدِيكُمْ حَتَّى يَتَّضِعَ لَكُمْ الْأَمْرُ»^۲ حال شما چگونه باشد آن‌گاه که به حالی در آید که امام هدایتگر را نبینید و نشانه [هدایت] را مشاهده نکنید و هیچ کس نجات نیابد مگر آنکه دعای غریق را بخواند! پدرم به امام گفت: در آن شب ظلمانی که چنین امری واقع شود، چه کنیم؟ فرمود: اما تو آن [دوران] را درک نمی‌کنی و چون آن امر واقع گردد، به آنچه که [از امامت] دارید، متمسک شوید تا امر برایتان روشن گردد.»

۲. ابی بصیر از امام صادق علیه السلام نقل کرد که آن حضرت فرمود: «طُوبَى لِمَنْ تَمَسَّكَ بِأَمْرِنَا فِي غَيْبَةِ قَائِمِنَا فَلَمْ يَزِغْ قَلْبُهُ بَعْدَ الْهُدَايَةِ»^۳ خوشا به حال کسی که در غیبت قائم ما به امر ما [و امامت]، تمسک جوید، بنابراین قلبش بعد از هدایت [در مسیر امامت] منحرف نشود!

۱. الغيبة، نعمانی، ب ۱۰، ص ۱۸۸، ح ۴۲؛ کتاب

الغیبة، شیخ طوسی، صص ۱۶۰-۱۶۱، ح ۱۱۸.

۲. کمال الدین و تمام النعمة، ج ۲، ب ۳۳، ص

۲۶، ح ۴۰، الغیبة، نعمانی، ب ۱۰، ص ۱۵۹، ح ۴.

۳. کمال الدین و تمام النعمة، ج ۲، ب ۳۳، ص

۳۹، ح ۵۵؛ معانی الاخبار، شیخ صدوق، ص ۱۱۲،

ح ۱.

و. تصریح به طولانی بودن غیبت

۱. سدیر صیرفی می گوید: امام صادق علیه السلام فرمود: «إِنَّ لِقَائِمٍ مِّنَا غَيْبَةً يَطُولُ أَمَدُهَا...»^۱ برای قائم ما غیبتی است که مدت آن به طول می انجامد. گفتیم: راز آن چیست؟ فرمود: زیرا خدای متعال می خواهد امر سنتهای پیامبران را در غیبتهایشان جاری کند و ای سدیرا گریزی از آن نیست که به اندازه مدت غیبتهای آنها سپری گردد. خداوند می فرماید: «لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَن طَبَقٍ»^۲ یعنی «سنتهای پیشینیان در شما جاری است».

۲. سلیمان بن خالد از امام صادق علیه السلام نقل کرده که آن حضرت از قول رسول خدا صلی الله علیه و آله در جواب کسی که پرسید: مهدی چه زمانی قیام می کند؟ فرمود: «إِذَا غَابَ عَنْهُمْ الْمَهْدِيُّ وَأَيَسُوا مِئْتَهُ»^۳ زمانی که مهدی از مردم غایب شود و [به قدری طول کشد که] مردم از او مأیوس شوند».

ز. تصریح به غیبت کبری و صغری

در این عصر، بیان غیبت صغری و کبری شاید خیلی مطلب مهمی نباشد؛ ولی در دوران امام صادق علیه السلام (۸۳-

۱۴۸ ق) که آخرین روزهای عمر آن حضرت با تولد حضرت مهدی در ۲۵۵ ق، لا اقل ۱۰۷ سال فاصله داشته است و با دوران آغاز غیبت صغری ۱۱۲ سال، می تواند از کرامات و معجزات به حساب آید.

۱. ابی بصیر می گوید: به امام صادق علیه السلام عرض کردم: امام باقر علیه السلام می فرمود: قائم آل محمد صلی الله علیه و آله دو غیبت دارد: یکی طولانی است و دیگری کوتاه. حضرت صادق علیه السلام فرمود: «نَعْمَ يَا أَبَا بَصِيرٍ إِخْدَانُهَا أَطْوَلُ مِنَ الْآخِرِيِّ»^۴ بلی [همین طور است] ای ابا بصیر! یکی از آنها طولانی تر از دیگری است».

۲. در روایت صحیحی از زراره نقل شده که امام صادق علیه السلام فرمود: «إِنَّ لِقَائِمٍ غَيْبَتَيْنِ يَرْجِعُ فِي إِخْدَانِهَا وَفِي

۱. کمال الدین و تمام النعمة، ج ۲، ص ۲۳۳، ح ۵

۲. انشاق/ ۱۹.

۳. دلایل الامامة، طبری، قم مؤسسة البعثة، ۱۴۱۳ ق، ص ۴۶۸، ح ۵۹.

۴. الغيبة، نعمانی، ب ۱۰، ص ۱۷۲، ح ۷، دلایل الامامة، ص ۵۳۵، ح ۵۲۰.

طولانی بودن غیبت از یک طرف، سخت و دشوار بودن دینداری در آن دوران از طرف دیگر و وجود دشمنان، منکران، شبهات و زمینه گناه از طرف سوم، پایداری بر امامت امامان علیهم السلام را دشوار می‌سازد

الْآخِرَى لَا يُدْرَى أَيْنَ هُوَ يَشْهَدُ الْمَوَاسِمَ يَرَى النَّاسَ وَلَا يَرَوْنَهُ^۱؛ به راستی برای قائم دو غیبت است که در یکی [زود] برمی‌گردد؛ ولی در دیگری معلوم نیست او کجاست؟ در حج حضور می‌یابد، مردم را می‌بیند و مردم او را نمی‌بینند.

ح. فلسفه و حکمت غیبت

بیان علت و یا فلسفه و حکمت غیبت بحث و مقاله مستقلی می‌طلبد. در این بخش به آنچه در کلمات

حضرت صادق علیه السلام آمده، به صورت اختصار اشاره می‌کنیم:

۱. سر بسته می‌دانیم خالی از حکمت

نیست

حضرت صادق علیه السلام از بیان علت غیبت خودداری نموده، اما حکمت آن را گاه سر بسته بیان کرده است. از جمله عبد الله بن فضل هاشمی می‌گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم که می‌فرمود: «صاحب این امر ناچاراً غیبتی دارد که هر باطل جوویی در آن به شک می‌افتد.» گفتم: فدایت شوم راز غیبت چیست؟ فرمود: «لَا مَرَأَسَ يُؤَدِّنُ لَنَا فِي كَشْفِهِ لَكُمْ قُلْتُ فَمَا وَجْهَ الْحِكْمَةِ فِي غَيْبَتِهِ قَالَ وَجْهَ الْحِكْمَةِ فِي غَيْبَتِهِ وَجْهَ اللَّهِ تَعَالَى ذِكْرُهُ...»؛ به خاطر امری که ما اجازه نداریم آن را برای شما هویدا کنیم. گفتم: در غیبت او چه حکمتی وجود دارد؟ فرمود: حکمت غیبت او همان حکمتی است که در غیبتهای حجتهای الهی پیش از او بوده است.

و فرمود: وجه حکمت غیبت او

۱. همان، ص ۱۷۵، ح ۱۵.

این امر ولادتش بر این مردم پنهان است تا هنگام خروج و قیام، بیعت هیچ کس بر گردنش نباشد و خدای تعالی امر وی را در یک شب اصلاح فرماید.

همان طور که امام حسن علیه السلام فرمود: «هر کدام از ما (امامان) در زمان خود بیعت حاکمان و طاغوت‌های زمان را از روی تقیّه به عهده گرفته‌ایم، مگر مهدی علیه السلام که عیسی بن مریم به امامت آن حضرت نماز می‌گذارد. خداوند ولادت او را مخفی نگه داشت و برای او غیبتی در نظر گرفت تا زمانی که قیام می‌کند، بر گردنش بیعت حاکمی نباشد.»^۳

۳. سنّت انبیا

حنّان بن سدید از پدرش و او از امام صادق علیه السلام نقل نموده که آن حضرت فرمود: «إِنَّ لِلْقَائِمِ مِنَّا هَيْبَةً يَطُولُ أَمَدُهَا فَقُلْتُ لَهُ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ وَلِمَ ذَلِكَ قَالَ لِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ أَمَى إِلَّا أَنْ تُجْرَى فِيهِ سُنَنَ

پس از ظهورش آشکار گردد؛ همچنان که وجه حکمت کارهای خضر علیه السلام از شکستن کشتی و کشتن پسر و به پا داشتن دیوار بر موسی علیه السلام روشن نبود تا آنکه از هم جدا شدند.»

«يَا ابْنَ الْفَضْلِ إِنَّ هَذَا الْأَمْرَ أَمْرٌ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى وَيَسْرٌ مِنْ سِرِّ اللَّهِ وَفَيْتٌ مِنْ حَيْبِ اللَّهِ وَمَتَى أَنَّهُ عَزَّ وَجَلَّ وَجَلَّ حَكِيمٌ صَدَقْنَا بِأَنَّ أَعْمَالَهَا كُلُّهَا حِكْمَةٌ وَإِنْ كَانَ وَجْهَهَا غَيْرَ مُسْتَكْتَفٍ»^۱
ای پسر فضل! این امر، امری از امور الهی است و سرتی از اسرار خدای متعال و غیبی از غیوب پروردگار است و چون [دانستیم که] خدای عزّ و جلّ حکیم است، تصدیق می‌کنیم که همه افعال او حکیمانه است؛ اگر چه وجه آن آشکار نباشد.

و گاه به صورت مشخص‌تر برخی حکمت‌های غیبت را آشکار نموده است:

۲. آزادی از بیعت طاغوتیان

ابی بصیر از امام صادق علیه السلام نقل نموده که آن حضرت فرمود: «صَاحِبُ هَذَا الْأَمْرِ قَتِيبٌ وَلَا ذَمَّةَ عَنْ هَذَا السَّخْلِو كَيْلًا يَكُونُ لِأَحَدٍ فِي حُفْوِهِ بَيْعَةٌ إِذَا خَرَجَ وَيُضْلِحُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَمْرَهُ فِي لَيْلَةٍ وَاحِدَةٍ»^۲ صاحب

۱. کمال الدین و تمام النعمه، ج ۲، ب ۴۴، ص

۲۳۴، ح ۱۱.

۲. همان، ص ۲۳۲، ح ۵.

۳. بحار الانوار، ج ۵۱، ص ۱۳۲.

الْخَلْقِ حِجَابًا يَرَوْنَهُ وَلَا يَعْرِفُونَهُ... سنت او از یوسف، مستور بودن است. خداوند بین او و خلق حجابی قرار می‌دهد. مردم او را می‌بینند، اما نمی‌شناسند» و اما سنت او از محمد ﷺ آن است که به هدایت او هدایت می‌شود و به شیره او حرکت می‌کند.^۳

ط. انتظار در زمان غیبت

بحث انتظار نیز بحث مفصل و دلکشی است که در جای خود باید مطرح شود؛ ما فقط به برخی روایات از حضرت صادق علیه السلام درباره انتظار در دوران غیبت و فضیلت آن اکتفا می‌کنیم:

۱. حضرت صادق علیه السلام به ابا بصیر فرمود: «طُوبَى لَشَيْعَةٍ قَائِمِينَ الْمُنْتَظَرِينَ لِيُظْهِرَهُ فِي غَيْبَتِهِ وَالْمُطْبَعِينَ لَهُ فِي ظُهُورِهِ أَوْلِيكَ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ الَّذِينَ لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَخْزَنُونَ»^۴ خوشا به حال شیعیان قائم ما؛ کسانی که در غیبتش منتظر ظهور او

۱. کمال الدین و تمام النعمة، ج ۲، ص ۲۳۳، ح ۴۰۰

۲. همان، ص ۲۳۴، ح ۱۱۱، ص ۲۳۳، ح ۳۹۷

۳. همان، ب ۳۳، ص ۲۹، ح ۴۶

۴. همان، ص ۳۹، ح ۵۴

الْأَنْبِيَاءِ فِي غَيْبَاتِهِمْ وَأَنَّهُ لَا يَدُّ لَهُ يَا سَدِيرُ مِنَ اسْتِيفَاءِ مَدَدِ غَيْبَاتِهِمْ؛^۱ برای قائم ما غیبتی است که مدت آن به طول می‌انجامد؛ پس به امام گفتیم: ای فرزند رسول خدا! این مطلب برای چیست؟ فرمود: زیرا خدای تعالی می‌خواهد در او سنتهای پیامبران علیهم السلام را در غیبتهایشان جاری کند و ای سدیر! برای او گریزی از آن نیست که مدت غیبتهای آنها به سر آید.»

در روایت اولی کسه در بخش حکمت نقل شد نیز این مطلب آمده است.^۲

ابی بصیر از امام صادق علیه السلام نقل نموده که آن حضرت فرمود: در صاحب این امر سنتهایی از انبیا وجود دارد؛ سنتی از موسی بن عمران و سنتی از عیسی و سنتی از یوسف و سنتی از محمد صلوات الله علیهم.

اما سنت او از موسی بن عمران علیه السلام آن است که او نیز خائف و منتظر است؛ اما سنت او از عیسی علیه السلام آن است که در حق او نیز همان می‌گویند که درباره عیسی علیه السلام گفتند؛ اما «مِنْ يُوسُفَ فَالْأَسْرُ يُجْعَلُ اللَّهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ

هستند و در حال ظهورش نیز فرمانبردار اویند. آنان اولیای خدا هستند که نه خوفی بر آنهاست و نه اندوهگین می شوند.»

۲. علاء بن سیابه از امام صادق علیه السلام نقل نموده که آن حضرت فرمود: «مَنْ مَاتَ مِنْكُمْ عَلَى هَذَا الْأَمْرِ مُنْتَظِرًا كَانَ كَمَنْ هُوَ فِي الْفُسْطَاطِ الَّذِي لِلْقَائِمِ؛ کسی که از شما بر این امر در حال انتظار بمیرد، مانند کسی است که در خیمه متعلق به قائم باشد.»

۵. مردم در زمان غیبت

یقیناً مردم در زمان غیبت یکسان نخواهند بود؛ عده‌ای منتظرند و در پی اصلاح خویش و عده‌ای نیز به دنبال انکار و ضلالت و گمراهی خویش و... حضرت صادق علیه السلام در روایاتی حالات مردم را در دوران غیبت بیان کرده که به نمونه‌هایی اشاره می‌شود:

۱. تحقیر مردم

ابو بصیر از امام صادق علیه السلام و او از پدران او رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل نموده‌اند که آن حضرت فرمود: «الْمَهْدِيُّ مِنَ وُلْدِي... تَكُونُ لَهُ غَيْبَةٌ وَحَبِيرَةٌ حَتَّى تَضِلَّ الْخَلْقُ عَنْ آذْيَانِهِمْ فَمَعْنَدَ ذَلِكَ يُقْبَلُ

كَالشَّهَابِ الثَّاقِبِ فَيَمْلَأُهَا قِسْطًا وَعَدْلًا كَمَا مَلِئَتْ ظُلْمًا وَجَوْرًا؛ مَهْدِي از فرزندان من است... برای او غیبت و حیرتی است تا آنجا که مردم از ادبانشان گمراه شوند. آن‌گاه مانند شهاب ثاقب رو می‌آورد و زمین را پر از عدل و داد می‌کند؛ همان‌گونه که پر از ظلم و جور شده باشد.»

۲. شک و تردید منحرفان

عبد الله بن فضل هاشمی می‌گوید: از امام صادق علیه السلام شنیدم که می‌فرمود: «إِنَّ لِصَاحِبِ هَذَا الْأَمْرِ غَيْبَةً لَا بُدَّ مِنْهَا يَزْتَابُ فِيهَا كُلُّ مُنْطَلِقٍ؛ برای صاحب این امر (مهدی) غیبت ناگزیری است که هر باطل‌جویی در آن به شک می‌افتد.»

۳. زراره از امام صادق علیه السلام نقل می‌کند که آن حضرت فرمود: «لِلْغُلَامِ مِنَ غَيْبَةِ قُلْتُمْ وَلَمْ قَالِ يَخَافُ... وَهُوَ

۱. الغيبة، نعمانی، ب، ۱۱، ص ۲۰۰، ح ۱۵.

۲. کمال الدین و تمام النعمة، ج ۱، ب ۲۵، ص

۵۳۶، ح ۱؛ منابع المودة، قندوزی حنفی، دار

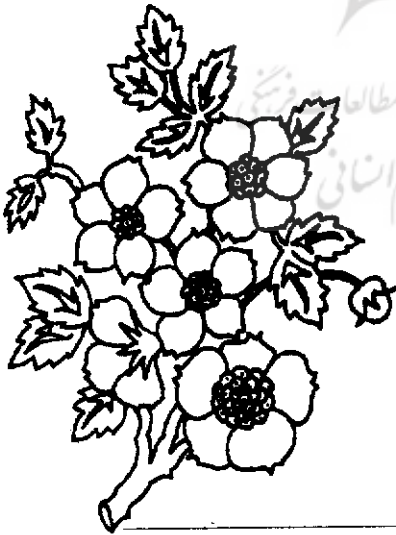
الأسوة، ۱۴۱۶ق، ب ۹۴، صص ۳۹۶-۳۹۷، ح ۴۹.

۳. کمال الدین و تمام النعمة، ج ۲، ب ۴۴، ص

۲۳۴، ح ۱۱.

نخواهم شناخت. خدایا! پیغمبرت را به من معرفی کن! اگر او را به من نشانسانی، هرگز او را نخواهم شناخت. خدایا! حجتت را به من نشانسان! به راستی اگر حجتت را به من نشانسانی، از راه دینم گمراه می شوم.»

در نتیجه باید گفت: حضرت صادق علیه السلام اصل مهدویت، غیبت و اقسام آن، فلسفه و حکمت آن، سختی و دشواری و طولانی بودن آن، و انتظار در زمان آن را که در فرصت پیش بیان شد، به خوبی تبیین نموده است.

۱. اصول کافی، ج ۲، ص ۱۴۴، ح ۲۹، (شماره کلی ۹۱۰).

الْمُنْتَظَرُ وَهُوَ الَّذِي يَشْكُ النَّاسُ لِمَا يَأْتِيهِ
فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ حَمَلٌ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ مَاتَ
أَبُوهُ وَلَمْ يَخْلُفْ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ وُلِدَ قَبْلَ مَوْتِ
أَبِيهِ بِسِتِّينَ؛ برای جوان (مهدی) غیبت
ناگزیری است. گفتم: چرا؟ فرمود: [بر
جانش] می ترسد ... و اوست که چشم
به راهش باشند و اوست که مردم
درباره ولادتش شک کنند. برخی
گویند: در شکم مادر بود [که پدرش از
دنیا رفت]، برخی گویند: پدرش مرد و
فرزندش بر جای نگذاشت و جمعی
گویند: دو سال پیش از وفات پدرش
متولد شد.»

زراره عرض کرد: چه دستوری
می فرماید، اگر من آن زمان را درک
کردم؟ فرمود: این دعا را بخوان: **اللَّهُمَّ
عَرِّفْنِي نَفْسَكَ فَإِنَّكَ إِنْ لَمْ تُعَرِّفْنِي نَفْسَكَ لَمْ
أَعْرِفَكَ اللَّهُمَّ عَرِّفْنِي نَبِيَّكَ فَإِنَّكَ إِنْ لَمْ تُعَرِّفْنِي
نَبِيَّكَ لَمْ أَعْرِفَهُ قَطُّ اللَّهُمَّ عَرِّفْنِي حُجَّتَكَ فَإِنَّكَ
إِنْ لَمْ تُعَرِّفْنِي حُجَّتَكَ ضَلَلْتُ عَنْ دِينِي؛**
خدایا! خودت را به من نشانسان! اگر
خودت را به من نشانسانی، من تو را